

NORMÁK, ÉRTÉKEK, INTEGRÁCIÓ

A SEGÍTÉSI HAJLANDÓSÁG TÁRSADALMI TÉNYEZŐI – EGY KÉRDŐÍVES KÍSÉRLET EREDMÉNYEI

BEVEZETŐ

A magyar társadalom integrációjáról szóló kutatásunkban fontos szerepet szánunk az emberek közötti kapcsolatok, együttműködés, bizalom és normakövetés vizsgálatának mint olyan tényezőknek, melyek a társadalom integrált működését biztosítják.

Az egyén sokféleképpen kapcsolódhat a társadalomhoz: személyes kapcsolatain, tehát családján és barátain, ismerősein keresztül éppúgy, mint a munkamegosztásban való részvételével, vagy politikai, közéleti aktivitással (legtöbb esetben ez a választásokon való szavazást jelenti). A konkrét tevékenységeken kívül azonban az is fontos összetartó erő, hogy a társadalom tagjai milyen közös értékeket, normákat vallanak magukénak.

Kutatásunkban vizsgáltuk többek között a közeli kapcsolatokat, melyek az emberek megtartó közösségeit alakítják, a távolabbi, gyenge kötések, melyek a társadalom különböző csoportjai közötti viszonyokat, s így a társadalom struktúráját alakítják (Albert et al. 2017).

A családi, baráti és ismerősi kapcsolatok, közösségek mellett azonban fontosnak gondoltuk annak vizsgálatát is, hogy az emberek a mindennapi életükben hogyan viszonyulnak, hogyan viselkednek a számukra teljesen idegenekkel, hiszen ez is rendkívül sokat elmond egy társadalom működéséről, csoportközi viszonyairól. Az egyéni különbségek (azaz hogy valaki személyesen mennyire segítőkész) mellett, összetársadalmi szinten nézve a kérdést, az ismeretlenek közötti segítségnyújtási hajlandóság jól jellemzi az adott társadalomban meglévő normákat. Kultúránként jelentős eltéréseket mutat az, hogy például mennyire bízunk meg egy idegenben, vagy mennyire „jár” a segítség egy tőlünk különböző, más társadalmi csoporthoz tartozó embernek. Az utóbbi időben ráadásul ez a téma nemcsak a tudományban, hanem a közbeszédben is megjelent Magyarországon, elsősorban a Philip Zimbardo világhírű szociálpszichológus által alapított *Hősök*

*Tere*¹ kezdeményezésnek köszönhetően. Az előbbiekhöz csatlakozva mi is úgy gondoljuk, hogy egy olyan társadalomban jó élni, ahol a mindennapokban a többi ember segítségére a lehető legváltozatosabb körülmények között is nagy valószínűséggel számíthat a társadalom minden tagja.² Más szóval a társadalmi integráció szempontjából előnyt jelent, ha elterjedt a proszociális viselkedés, és ezen belül a segítségnyújtási hajlandóság.

Az ismeretlenek közötti segítségnyújtási hajlandóságot a szociálpszichológiai hagyomány általában laboratóriumi, illetve terepkísérletek segítségével vizsgálja. A mi kutatásunk módszertani keretei erre nem voltak alkalmasak, viszont az országosan reprezentatív főkérdőíven belül lehetőségünk volt egy kérdőíves (vignettás) kísérlet elvégzésére, melyben hipotetikus, hétköznapi segítségnyújtási helyzetekkel szembesítettük a válaszadókat. Ennek a kísérletnek az eredményeit mutatja be ez a fejezet.

ELMÉLETI KERETEK

A proszociális viselkedést, mely a mások javát szolgáló, segítőkész viselkedést jelent, számos szinten lehet tanulmányozni (Penner et al. 2005). Mikroszinten vizsgálhatók az egyéni segítségi motivációk, preferenciák, makroszinten a nagy társadalmi csoportok közötti viszonyok. A mi vizsgálatunk „mezo” szintű: a segítő–segített viszonyt tanulmányozzuk konkrét helyzetek kontextusában.

A segítségnyújtásnak sokféle formája van: lehet személyes vagy közvetett, tervezett vagy spontán, formális vagy informális (Pearce–Amato 1980). Kísérletünk elképzelt szituációi informális, spontán és személyes segítségnyújtást igényeltek. Emellett mivel a segítségre szoruló „másik” teljesen ismeretlen, és minden valószínűség szerint többé nem is fognak találkozni, a segítő nem reménykedhet viszonzásban. Segítségnyújtását így nem egy esetleges reciprocitás, hanem csakis altruista motivációi táplálhatják.

Mitől függ, hogy segít-e valaki egy bajban lévő idegennek? Az ezt meghatározó tényezők alapvetően két kategóriába sorolhatók: 1. a szituáció jellemzői; 2. a segítő és a segített közötti kapcsolat jellemzői. Saucier és szerzőtársai (Saucier et al. 2005) a következőképpen foglalják össze a befolyásoló tényezőket:

1. a szükséges időráfordítás nagysága,
2. az erőfeszítés nagysága,
3. az anyagi költségek nagysága,
4. a segítségnyújtás bonyolultsága, nehézsége,
5. az észlelt kockázat nagysága,

1 A részleteket lásd a projekt honlapját: <http://www.hosoktere.org/>.

2 Itt természetesen nem extrém esetekre gondolunk, mint például a saját életet kockáztató veszélyhelyzet, aminél például égő házból kellene kimenteni valakit – ebben az esetben is reális elvárás azonban, hogy a tüzet észlelő azzal segítsen, hogy hívja a tűzoltókat.

6. vészhelyzet-e a szituáció a segítségkérő számára,
7. egyértelmű-e, hogy az illető valóban segítségre szorul,
8. az észlelt távolság segítő és segített között.

Könnyebben igazolható a segítségnyújtás elmaradása, ha az észlelt kockázatok magasak, a segítségadás költségesnek tűnik (sok időbe, erőfeszítésbe, pénzbe kerül), nincs különösebb vészhelyzet, vagy nem egyértelmű, hogy milyen segítségre lenne szükség. Az attribúciós mechanizmusok szintén fontos szerepet játszanak a döntésben: vajon megérdemli-e egyáltalán a segítségkérő a segítséget (lásd Heider 1958).

Mindezen szempontokat általánosítja az idegenek közötti segítségnyújtás talán legismertebb elmélete, a költség–haszon modell (Dovidio 1984, Piliavin et al. 1981). Eszerint a másik ember szorult helyzete pszichológiai kellemetlenséget okoz bennünk, melyet a segítségnyújtás aktusa csökkent. Ugyanakkor az arról szóló döntés, hogy segítünk-e, egyfajta költség–haszon elemzésen alapszik. A segítő egyfelől számításba veszi a saját személyes és közvetlen költségeit (idő, pénz, erőfeszítés, biztonsági kockázat), másfelől pedig számításba veszi a nem segítség költségeit is (a saját büntudatát, valamint a bajban lévő személy költségeit, ha nem kap segítséget). A modell szerint a döntés e két faktor függvénye, a potenciális segítő azt a megoldást fogja választani, amelyik a legkisebb nettó költséggel jár. A modell alapján a segítségnyújtási döntés lehetséges kimeneteit mutatja az 1. táblázat.

Amennyiben tehát a segítségnyújtás nem költséges, de a segítséget kérő komoly bajban van, a modell várakozásai szerint az emberek többsége segítene. Fordított esetben, ha a segítségnyújtás költséges lenne, a probléma viszont kevésbé súlyos, akkor a legtöbben nem segítenének. Kétségesebb a kimenete a másik két esetnek: amennyiben a segítség nem költséges, de annak elmaradása sem okozna túl nagy gondot, akkor a segítségre vonatkozó társadalmi norma erőssége, vagy a segítő személyes jellemzői (mennyire altruista, mennyire bízik másokban) dönthetnek. Ha magas a segítség költsége, de súlyos a probléma is, akkor sokan átértelmezik a helyzetet, annak érdekében, hogy ne kelljen segíteniük.

1. táblázat. A költség–haszon modell

	A nem segítség költsége	
A segítség költsége	Alacsony	Magas
Alacsony	a társadalmi norma vagy a segítő személyisége dönt	a segítségnyújtás valószínűsége magas
Magas	a segítségnyújtás valószínűsége alacsony	a szituáció újraakterezése (elkerülés, a segítségkérő költségeinek újrabecslése és alacsonynak értékelése)

Forrás: Dovidio (1984), Piliavin–Dovidio–Gaertner–Clark (1981)

A modellt tesztelő empirikus kutatások megállapították, hogy valóban, minél magasabb a segítség költsége, annál alacsonyabb a segítségnyújtási arány (Dovidio et al. 1991). A nem segítség költségeivel kapcsolatos eredmények jóval kevésbé bizonyultak konzisztensnek: a segítségkérő költségei a segítség elmaradása esetén igazából csak akkor számítottak, ha a segítség költsége alacsony volt. Ha magas költséggel járt volna segíteni, a segítségi hajlandóság akkor is alacsony maradt, ha a segítség elmaradása nagy bajjal járt az áldozat számára. Az ilyen helyzetekben az alanyok ugyanis sikeresen újrakeretezték a helyzetet, elhítelve magukkal, hogy a másik nincs is igazán bajban, vagy úgysem tudnának segíteni.

A SEGÍTSÉGNYÚJTÁST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

A segítségre szoruló egyén társadalmi jellemzői csökkenthetik, illetve növelhetik is a segítségnyújtás vélt költségeit. A legtöbb ezzel a témával foglalkozó szociálpszichológiai kutatás a segítségnyújtó és a segítségadó eltérő faji,³ illetve etnikai hovatartozására fókuszál. A közös faji, illetve etnikai hovatartozás fontos szerepet játszik a segítségnyújtással kapcsolatos döntésekben: az ugyanabba a társadalmi csoportba tartozók nagyobb eséllyel segítik egymást, melyet a szociálpszichológiai szakirodalomban a csoporton belüli preferencia (*in-group preferences, in-group favouritism*) elméleti háttere igazol (Sober–Wilson 1999). Ez a jelenség különösen igaz az eltérő faji vagy etnikai hovatartozású kisebbségek esetén, mivel ezek a kisebbségi csoportok a többségi társadalom szemében többnyire olyan *out-groupként* értelmeződnek, amelyekkel szemben alacsony a bizalom szintje (Gaertner–Bickman 1971).

Számos empirikus kutatás készült az elmúlt évtizedekben, melyeknek középpontjában az egyén segítségnyújtási hajlandósága háttérben álló társadalmi-demográfiai tényezők feltérképezése állt. Mivel a legtöbb kutatás – ebben a témában – az Egyesült Államokban készült, a két leggyakrabban elemzett tulajdonság a segítségnyújtó faji hovatartozása és neme volt. Eagly és Crowley (1986) csaknem száz, az 1970-es és 80-as években az Egyesült Államokban és Kanadában végzett empirikus kutatás eredményeit tekintette át. A 99 kísérletre épülő meta-elemzésükben rámutattak egyrészt, hogy a férfiak nagyobb eséllyel segítenek, mint a nők, másrészt, hogy a nők nagyobb eséllyel kapnak segítséget, mint a férfiak. Fontos hozzátenni azonban, hogy a nemek közti különbségek mértéke nagy eltéréseket mutatott a különböző kísérletekben a mért hatásnagyság (Cohen's *d*) alapján. Ez a nagy eltérés azonban nem meglepő, ha a kérdést a társadalmi szerepek perspektívájából elemezzük: a segítségnyújtás aktusa ugyanis mé-

3 Jelen tanulmányban úgy jártunk el, hogy amerikai szakirodalom hivatkozása esetén (amely következetesen a „*racial*” kifejezést használja) a „*racial*” jelző megfelelőjeként a „faji” szót alkalmaztuk. Lásd például Loury (2007) *A faji egyenlőtlenség anatómiája* című művét, ahol szintén ennek megfelelően fordították a „*racial*” szót.

lyen be van ágyazva a társadalmi normáink világába: vannak olyan viselkedési normák, amelyek a férfiktól és a nőktől egyaránt elvárják a segítőkész viselkedést. (Ezt a férfiak esetében „lovagias” viselkedésként, a nők esetében pedig a „szolgálatkész anya” vagy „odaadó feleség” szerepeiként címkézik a társadalmi elvárások).

A másik jelentős, az előbbiekhöz hasonló módszertannal készült metaelemzés a faji különbségek hatását vizsgálta segítségnyújtási hajlandóságra (Saucier et al. 2005). A szerzők az 1970-es évek eleje óta végzett, csaknem 50 empirikus kutatás eredményeit tekintették át, és rendezték sorba a kísérleteket aszerint, hogy mekkora hatással volt a segítségnyújtási hajlandóságra a segítségnyújtó és segítségkérő eltérő faji/etnikai hovatartozása. A szerzők arra a fontos következtetésre jutottak, hogy a feketékkel szembeni diszkrimináció esélye megnő akkor, ha a segítségnyújtók racionálisan meg tudják magyarázni a segítségnyújtás elmaradását (például azzal, hogy túl költséges lett volna a segítségnyújtás). Gaertner és Dovidio (1986), illetve Dovidio és Gaertner (2004) értelmezésében ez a racionalizálási folyamat leginkább az ún. averzív rasszizmus elméletével magyarázható meg. Az averzív rasszizmus elve ugyanis arra a kellemetlen érzésre vagy félelemre utal, melyet fehérek érzékelnek feketék jelenlétében, annak ellenére, hogy meg vannak győződve a fajok közötti egyenlőségről (lásd még erről bővebben Crosby et al. 1980, Saucier et al. 2005, illetve vö. Dovidio 1984).

Egy a közelmúltban készült, nagymintás kontrollált kísérleti elrendezésre épülő empirikus kutatásban 3000 segítségnyújtási szituációt vizsgáltak az Egyesült Államokban a faji, nemi és kor alapú diszkrimináció tesztelése céljából (Gneezy et al. 2012). A tesztelt szituációk hasonlóak voltak az általunk vizsgált virtuális segítségnyújtási helyzetekhez (pl. útbaigazítás kérése az utcán, toll vagy kulcs elejtése). A kutatás eredménye szerint statisztikailag szignifikáns különbség mutatható ki a különböző tesztelői profi-
lok által elért segítségnyújtási arányok között: nem meglepő módon a fiatal fehér nők kaptak a legnagyobb arányban segítséget, a legkisebb mértékben pedig a fiatal fekete férfiak.

Magyarországon az etnikai alapú diszkrimináció (és szegregáció) mindennapos gyakorlat. 2006 óta számos kísérletre épülő kutatás vizsgálta – többek között az etnikai alapú – diszkrimináció jelenlétét elsősorban a munkaerőpiacon (Pálosi et al. 2007, Sik-Simonovits 2008). Ezek a kutatások egyértelműen bizonyították az etnikai diszkrimináció jelenlétét a munkaerőpiacon. Ugyanakkor fontos hangsúlyoznunk, hogy a segítségnyújtási hajlandóságot vizsgáló társadalomtudományos célú, kísérleti módszertanra épülő kutatás nem készült még Magyarországon.⁴

⁴ A már említett *Hősök Tere* projekt nem tekinthető szisztematikus kutatásnak, viszont fontos anekdotikus eredményekkel szolgál a témában.

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Az integrációkutatás során a teljes magyar felnőtt lakosságot – kor, nem, iskolai végzettség és lakóhely szerint – reprezentáló mintánk egy véletlen almintáján lekérdeztünk egy ún. kérdőíves kísérletet⁵ (Hox et al. 1991, Jasso 2006), amelyben azt vizsgáltuk, hogy különbözik-e a kérdezettek segítési hajlandósága bizonyos jellemzők mentén. A módszer lényege, hogy mind a segítő, mind pedig a kérdezettek saját tulajdonságainak hatását figyelembe tudjuk venni akkor, amikor a segítési hajlandóságra gyakorolt hatásukat vizsgáljuk az egyes szituációknál.

Kísérletünkben nyolc különböző, mindennapi szituációt teszteltünk, melyek a következők voltak:

- *Valaki nem veszi észre, hogy leejtette az utcán a pénztárcáját. Szólna-e neki?*
- *Valaki útbaigazítást kér öntől az utcán. Segítene-e neki?*
- *Valaki elvesztette az igazolványát, amit ön talál meg az utcán. Elmenne-e a rendőrségre, hogy ott leadja?*
- *Valaki az ön szeme láttára rosszul lesz az utcán. Megvárná-e vele a mentőt, ami a diszpécser szerint körülbelül 60 perc múlva érkezik?*
- *Ön szemtanúja volt egy közúti balesetnek, melynek károsultja tanúskodásra kéri önt. Ehhez a következő hónapban kétszer el kell mennie a bíróságra. Vállalná-e a tanúskodást?*
- *Valaki arra kéri önt, hogy váltson fel neki egy papírpénzt. Megtenné-e?*
- *Valaki az utcán odamegy önhöz, hogy lemerült a mobiltelefonja, ezért megkéri önt, hogy egy rövid, de nagyon sürgős hívást intézzzen el neki. Hajlandó lenne-e rá?*
- *Valaki érkezik a háziorvosi rendelőbe, ahol ön várakozik, és megkéri önt, hogy engedje előre, mivel neki csak egy receptre van szüksége. Előre engedné-e?*

Ezeket a szituációkat ún. vinyettákon mutattuk be, melyek tartalmazták a segítő személy bizonyos tulajdonságait, úgymint a nemét, életkorát, foglalkozását, etnikumát és lakóhelyét. Az egyes tulajdonságoknál a lehetséges variációk a következők voltak:

- Nem: férfi, nő
- Életkor: 20, 32, 41, 53, 62 éves
- Foglalkozás: ügyvéd, középiskolai tanár, adminisztrátor, pincér, postás, takarító
- Etnikum: roma/nem roma (1:4 arányban)
- Lakóhely: falu, kisváros, nagyváros, Budapest

5 A kérdőíves kísérletek legfőbb előnye a klasszikus kísérlethez képest az, hogy a szituáció paramétereit változtatva egyszerre több ingert is érvényesíthetünk, melyek hatása azonban az elemzés során elkülöníthető egymástól (Hox et al. 1991, Wallander 2009). Szintén a kérdőíves kérdések előnyei közé tartozik a laboratóriumi kísérlethez képest, hogy a nagyobb mintaelemszám okán megfelelő mintavételi technikákkal kombinálva a mérést képesek vagyunk nagyobb külső érvényességgel (általánosíthatósággal) lefolytatni (Highhouse–Gillespie 2008, Peterson 2001, Schram 2005).

Egy vinyetta a következőképp nézett ki:

Képzeld el, hogy egy 53 éves, pincérként dolgozó budapesti roma férfi az utcán odamegy önhöz, hogy lemerült a mobiltelefonja, ezért megkéri önt, hogy egy rövid, de nagyon sürgős bívást intézzzen el neki. Hajlandó lenne-e rá? Kérem, osztályozza 0-tól 10-ig, ahol a 10-es jelentése, hogy biztosan megtenné, az 0-ás jelentése, hogy biztosan nem tenné meg.

<i>Biztosan nem tenné meg</i>	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	<i>Biztosan megtenné</i>
-------------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	--------------------------

Mivel célunk az volt, hogy az elemzés során általánosíthassuk az eredményeinket abban a tekintetben is, hogy a válaszadók a segítő személy mely tulajdonságai esetén segítenének inkább és melyek esetén kevésbé, egy speciális technikát alkalmaztunk a vinyetták kialakítására. Készítettünk egy „univerzumot”, amelyben a nyolc szituáció és a segítő személy összes lehetséges tulajdonságának kombinációja szerepelt – tehát az összes elvileg lehetséges vinyetta. Ez az univerzum összesen 3840 lehetséges kombinációt tartalmazott. Ebből ezután véletlenszerűen választottuk ki azt a 300-at, amelyet a kérdőívben lekérdeztünk. Mivel azonban irreális lenne elvárni bárkitől, hogy 300 darab vinyettát értékeljen, ezért 20 különböző, egyenként 15 vinyettát tartalmazó csoportba osztottuk a 300 vinyettát, és mindenkitől csak egy 15 darab vinyettát tartalmazó pakkot kérdeztünk le. (Így a későbbiekben azt is megfigyelhettük, hogy a kontextus-hatás – tehát hogy melyik vinyettát melyik másik után értékelt a kérdezt – milyen jelentőséggel bír). A módszer segítségével lehetőségünk nyílt az eredményeinket általánosítani, egyrészt mert a kitöltők reprezentatívnak tekinthetők a magyar felnőtt lakosságra; másrészt pedig azért, mert a szituációkat és a segítő tulajdonságait egyszerű véletlen (tehát valószínűségi) mintavétellel vettük egy olyan univerzumból, amely ezek minden lehetséges kombinációját tartalmazta. Jelen cikkben ennek a mintának egy olyan szeletét vizsgáljuk, melyben 442 válaszadó töltött ki összesen 5183 vinyettát.⁶ Az elemzések során az elemzési egység a vinyetta volt, tehát az adatbázis, amelyen az elemzéseket végeztük, 5183 esetet tartalmazott.

Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a kérdőíves kísérlettel nem a tényleges, valóságban is létrejövő segítségnyújtást mérjük, hanem – ahogy korábban is fogalmaztunk – egyfajta segíti hajlandóságot. A segíti hajlandóság sokkal inkább egyfajta attitűdöt mutat, amely minden bizonnyal magasabb a valós segítségnyújtási aránynál, hiszen ebben az esetben a segítség költségei csak elméletben merülnek fel. Nem nehéz

⁶ Az elemzés során végig 5183-as mintanagysággal dolgozunk. Bár ennél több kitöltött vinyettánk volt, mégis azért döntöttünk így, hogy a cikk során végig azoknak az eredményeiről beszéljünk, akik a végső modellben is szerepeltek. A végső modellbe pedig a kérdezetteknek olyan változóit is bevontunk, amelyekben voltak válaszhianyok, így egyes válaszadók kiestek a modellből. Éppen ezért tehát az összes eredményt csak azokra vonatkozóan mutatjuk be, akiknek a végső modellen nem volt válaszhianyuk, azaz bekerültek az elemzésbe.

belátni ugyanis, hogy egy elképzelt szituáció esetén a „karosszékekben ülve” azt válaszolni, hogy nagy valószínűséggel segítene a kérdezett, sokkal egyszerűbb, mint a valóságban odamenni és segíteni egy arra rászorulónak. (Idő, erőfeszítés és bizalom szempontjából, hogy csak a legfontosabb tényezőket illetve akadályokat említsük.) Ráadásul nem feledkezhetünk meg a kérdőíves szituáció során fellépő „megfelelési kényszer” hatásáról sem. A segítségi hajlandóság az egyes szituációk esetén (nem figyelembe véve még a segítő tulajdonságait) az alábbi táblázat szerint alakult.

2. táblázat. A segítségi hajlandóság leíró statisztikái a nyolc szituáció esetén

Szituáció	Átlag	Szórás	N
Útbaigazítás	8,83	1,97	794
Pénztárca leejtése	8,71	2,14	625
Igazolvány leadása	8,43	2,28	790
Mentő megvárása	7,96	2,37	538
Orvosi váróban előre engedés	7,03	2,89	484
Tanúvallomás	6,48	3,16	647
Bankjegy felváltása	6,34	3,28	590
Telefónhívás lebonyolítása	6,24	3,35	714
Összesen	7,56	2,90	5183

Látható, hogy a 0-tól 10-ig tartó skálán (ahol a 0 jelentette azt, hogy a kérdezett biztosan nem segítene és a 10-es azt, hogy biztosan segítene) minden szituáció esetén a skála középső értékét jelentő 5-öshöz képest nagyobb mértékben segítenének. A nyolc szituációból leginkább útbaigazítással segítenének valakin, ezt követi a pénztárca leejtése és az igazolvány leadása. E három szituáció esetén a segítségnyújtás átlaga meghaladta a 8-ast, de hasonló arányban várnák meg a mentőt is valakivel, ha az rosszul lett. A 0–10-es skálán 7-es átlaggal engednének előre valakit egy orvosi váróban és 6,2–6,5 közötti mértékben tennének tanúvallomást egy közúti balesetnél, váltatnának fel egy bankjegyet és legkevesbé a telefonjukat adnák oda egy hívás lebonyolítására. Ez utóbbi három szituáció relatíve alacsonyabb segítségi hajlandóságát a tanúvallomás esetén az magyarázhatja, hogy az a későbbiekben sok időt és energiát elvesz a segítőtől, a bankjegy és a telefon esetén pedig magas lehet a segítség ára, ha a segítő csalónak bizonyul (elfuthat a telefonjával vagy hamis bankjegyet adhat). A különböző segítségi hajlandóságot tehát jól magyarázhatja a költség–haszon modell, amelynek során a segítő mérlegeli, hogy számára mekkora költséggel járhat a segítség azzal párhuzamosan, hogy ez mekkora hasznot jelent a segítőnek. Az olyan szituációkban, ahol a segítségnyújtás költségei alacsonyak (útbaigazítás és leejtett pénztárca), volt a legmagasabb a segítségi hajlandóság. Az elvesztett igazolvány és a mentő megvárásának példája ugyanakkor

azt mutatja, hogy a kérdezettek a segítségkérő költségeit is figyelembe vették: (elvben) hajlandóak segíteni még úgy is, hogy az számukra viszonylag költséges, hiszen a nem segítség az áldozat számára elég jelentős problémát okozhat. Úgy tűnik azonban, hogy a tanuskodás költségei már túlságosan magasnak bizonyultak ahhoz, hogy az áldozat érdekeit a megkérdezettek ugyanannyira figyelembe vegyék. A bankjegy és a mobiltelefon esetében pedig egyértelmű a helyzet: a segítség potenciális költsége becsapás esetén igen csak magas, ellenben a segítségkérő nincs vész helyzetben, tehát a segítségi hajlandóságot itt mértük a legalacsonyabbnak.

A különböző szituációkban eltérő mértékű segítségi hajlandóságon túl azonban egyrészt az a különösen érdekes, hogy vajon a vinyettákon szereplő segítendőek egyes tulajdonságai mennyiben befolyásolják azt, hogy a kérdezett milyen valószínűséggel segítene, más szóval: mennyiben növelik vagy csökkentik a segítségnyújtás költségét. Másrészt pedig azt is fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy a kérdezett saját tulajdonságai mennyiben befolyásolják a segítségi hajlandóságát egyes helyzetekben. E kérdések megválaszolására szórásfelbontást alkalmaztunk. Ennek eredményeképp azt mondhatjuk, hogy a segítségi hajlandóságból 65 százalékot magyaráznak a szituációk és az azokon szereplő emberek tulajdonságai. Azt viszont, hogy valaki mennyire lenne hajlandó segíteni ilyen helyzetekben, 33 százalékban a potenciális segítségnyújtó személy tulajdonságai határozzák meg: hol helyezkedik el a társadalomban, milyen értékeket kapott neveltetésekor, stb. Az, hogy melyik szituációt melyik után kérdeztük – tehát a kontextus –, mindössze 2 százalékot magyaráz a segítségi hajlandóságból. Ezen eredmények alapján a magyarázómodellbe, amelyben azt vizsgáljuk, hogy milyen tulajdonságok hogyan befolyásolják a segítségi hajlandóságot, érdemes mind a szituációkon szereplő jellemzőket, mind pedig a válaszadók különböző tulajdonságait bevonni, hiszen mindkét típusú tulajdonságegyüttes nagymértékben magyarázza a segítségi hajlandóságot.

Ahogy arról korábban már írtunk, az alább bemutatott elemzések egy olyan adatbázison készültek, melyben az elemzési egység egy-egy vinyetta volt – tehát a szituációk szintjén. Mivel azonban egy válaszadó 15 vinyettát értékelt, ezért ezek az elemzési egységek nem függetlenek egymástól. Annak érdekében tehát, hogy ezt a nem függetlenséget (mely a legtöbb statisztikai modell előfeltételeit sérti) kezeljük, az eredmények komplex értékelése során többszintű modelleket alkalmaztunk, amelyekben figyelembe vettük, hogy a vinyetták adott esetben azonos válaszadók értékelését tartalmazzák. A modellek képleteit a *Függelék* tartalmazza.

A modellek segítségével tehát azt vizsgáltuk, hogy mi befolyásolja a segítségi hajlandóságot. A magyarázóváltozóink két nagyobb csoportba sorolhatók. Egyrészt figyelembe vettük a vinyettákon szereplő hipotetikus segítségkérő tulajdonságait, úgymint a nemét, életkorát, foglalkozását, etnikumát és lakóhelyének településtípusát is. Más-

részt bevontuk a modellekbe a kérdezett válaszadó tulajdonságait is. Ezek egy része szociodemográfiai „kemény” változó volt, úgymint a nem, életkor, iskolázottság, etnikum és a lakóhely településtípusa. A válaszadók jellemzői közül – a kötet témájához csatlakozva – azon válaszaikat is felhasználtuk, amelyek az integrációs modell (Kovách–Krisztof–Szabó 2017) építőkövei voltak. Az integrációs modell jelen elemzésekbe is bevont változói a következők: emberekbe és intézményekbe vetett bizalom (külön-külön), normakövetés, politikai részvétel, civil szervezetekben való részvétel, szubjektív társadalmi kirekesztettség és munkaintenzitás. E modellek nemcsak azért hasznosak, mert együtt látjuk bennük sokféle magyarázóváltozó hatását, hanem azért is, mert mindeközben kontroll alatt is tartjuk e tulajdonságokat, így egy-egy magyarázóváltozó hatását sokkal biztosabban, „tisztábban” vizsgálhatjuk. Az alábbiakban e modellek eredményeit mutatjuk be. Elsőként egy olyan magyarázómodellt vizsgálunk, melyben az összes szituáció benne van, majd ezután olyan modellek következnek, melyekben szituációnként külön-külön vizsgáljuk a segítő személy és a válaszadók tulajdonságainak hatását a segítési hajlandóságra. Ez utóbbit azért tartjuk fontosnak, mert feltételezhetjük, hogy mind a segítő személy, mind a válaszadó tulajdonságai más-más hatással lehetnek a segítési hajlandóságra attól függően, hogy milyen jellegű segítségnyújtásról van szó. A modellekben rendre 0,05-ös szignifikancia szintet alkalmaztunk.

EREDMÉNYEK

Az alábbi táblázatban látható az a modell, amelyben az összes szituáció együttesen szerepel. A modellt két lépésben hoztuk létre. Elsőként csak a vinyettán szereplő paramétereket, tehát a szituációkat és a segítő személy jellemzőit vontuk be. A második lépésben már figyelembe vettük a válaszadók tulajdonságait is és megvizsgáltuk, hogy ezek kontrollálása hogyan befolyásolja a szituáció és a segítő személy jellemzőinek hatását a segítési hajlandóságra (3. táblázat).

3. táblázat. A segítségi hajlandóság magyarázatának többszintű modellje

	(1)			(2)		
A szituáció jellemzői	B	SE	p	B	SE	p
<i>Szituáció (referenciakategória: orvosi váró)</i>						
Pénztárca leejtése	1,842	(0,129)	0,000	1,844	(0,129)	0,000
Útbaigazítás	1,842	(0,126)	0,000	1,845	(0,126)	0,000
Igazolvány leadása	1,402	(0,122)	0,000	1,398	(0,122)	0,000
Mentő megvárása	1,033	(0,132)	0,000	1,033	(0,132)	0,000
Tanúvallomás	-0,515	(0,132)	0,000	-0,517	(0,132)	0,000
Bankjegy felváltása	-0,577	(0,132)	0,000	-0,580	(0,132)	0,000
Telefónhívás lebonyolítása	-0,835	(0,126)	0,000	-0,833	(0,126)	0,000
Nő (vs. férfi)	0,002	(0,059)	0,971	0,001	(0,059)	0,983
Életkor	-0,001	(0,002)	0,629	-0,001	(0,002)	0,620
Foglalkozás presztízse	0,000	(0,004)	0,939	0,000	(0,004)	0,945
Roma (vs. nem roma)	-0,241	(0,073)	0,001	-0,242	(0,073)	0,001
<i>Településtípus (referenciakategória: Budapest)</i>						
Falu	-0,023	(0,084)	0,787	-0,026	(0,084)	0,760
Kisváros	0,093	(0,093)	0,320	0,094	(0,093)	0,315
Nagyváros	-0,071	(0,084)	0,400	-0,071	(0,084)	0,396
<i>A válaszadó jellemzői</i>						
Nő (vs. férfi)				-0,171	(0,193)	0,375
Életkor				0,004	(0,006)	0,563
Iskolázottság				0,137	(0,049)	0,006
Roma (vs. nem roma)				0,375	(0,437)	0,392
<i>Településtípus (referencia kategória: Budapest)</i>						
Község				1,403	(0,292)	0,000
Város				0,765	(0,264)	0,004
Megyeszékhely				0,947	(0,269)	0,000
Emberekbe vetett bizalom				0,079	(0,044)	0,072
Intézményekbe vetett bizalom				0,085	(0,047)	0,070
Normakövetés				0,159	(0,068)	0,019
<i>Politikai részvétel (referenciakategória: passzív)</i>						
Aktív				0,174	(0,264)	0,510
Csak választani megy el				0,341	(0,214)	0,112
Hányféle civil szervezet munkájában vett részt				0,201	(0,243)	0,409
Szubjektív társadalmi kirekesztettség				-0,163	(0,122)	0,182
Munkaintenzitás				0,007	(0,23)	0,976
Konstans	7,065			3,635		
Var (vinyetta csoportok)	0,102			0,102		
Var (válaszadók tulajdonságai)	2,911			2,508		
Var (szituáció tulajdonságai)	4,477			4,477		
AIC	24965,3			24942,0		
N	5183			5183		

Az első lépésben a szituációk közül referenciacsoporthként az orvosi váróban előreengedés helyzetét választottuk, mivel ez az egydimenziós átlagok alapján nagyjából középen helyezkedik el a segítségi hajlandóságot tekintve. Fontos tehát, hogy az összes többi szituációt ehhez a referenciaszituációhoz képest kell értelmeznünk. Azt láthatjuk, hogy az összes szituációban szignifikánsan különböznek a segítségi hajlandóság. Eszerint az orvosnál való várakozásnál történő előreengedéshez képest a kérdeztettek inkább hívnák fel a figyelmet arra, hogy valaki elejtett egy pénztárcát és nagyjából ugyanennyivel jobban segítenének valakinek az utcán megtalálni azt a helyet, amit keres. A referenciaszituációhoz képest szintén inkább adnának le egy elveszett igazolványt és bár kisebb valószínűséggel, de a referenciaszituációhoz képest inkább várnának meg egy mentőt valakivel. Viszont a referenciaszituációhoz képest kevésbé tennének az emberek tanúvallomást egy közúti balesettel kapcsolatban, még kevésbé váltanának fel egy bankjegyet és legkevésbé a telefonjukat adnák oda valakinek, hogy egy hívást elintézzon róla. A komplex modell tehát az egydimenziós deskriptív leíráshoz hasonló eredményt ad a szituációkénti segítségi hajlandóság tekintetében: az emberek leginkább azokban az esetekben segítenének, amelyek kevés energiával és kis kockázattal járnak számukra és azokban kevésbé, amelyek sok energiát vagy nagyobb kockázatot hordoznak. Ebben a modellben úgy tűnik, hogy a szituáción szereplő segítséget kérő jellemzőinek többsége nem befolyásolja szignifikánsan a segítségi hajlandóságot. Tehát a hipotetikus személy neme, életkora, foglalkozásának presztízse és lakóhelyének településtípusa nem számít akkor, amikor az emberek valakinek a segítségéről döntenek. Szignifikáns prediktornak bizonyult viszont a segítendő etnikai hovatartozása. Eszerint egy romának kevésbé segítenének, mint egy nem romának. A magyar társadalom más kutatásokból (Enyedi-Fábián–Sik 2004) is jól érzékelhető romaellenessége tehát a segítségi hajlandóságban is megnyilvánul.

A modellépítés második lépésében tehát a korábbi magyarázóváltozók mellé bevontuk a válaszadó tulajdonságait is. Azt láthatjuk, hogy a korábbi magyarázóváltozók hatása alig módosult: a szituációk segítség-sorrendje ugyanaz maradt, a segítendő személy jellemzőinek nagy része továbbra sem hat szignifikánsan, és kivételt itt is egyedül a hipotetikus személy etnikuma képez. Lássuk tehát a kért szociodemográfiai jellemzőinek hatását a segítségi hajlandóságra ebben az összevont modellben. A hipotetikus személy tulajdonságaihoz hasonlóan itt is azt láthatjuk, hogy a válaszadók „kemény” jellemzői többségében nem befolyásolják a segítségi hajlandóságot. Tehát az, hogy valaki mennyire segítene, nem függ attól, hogy ő milyen nemű, milyen életkorú és hogy milyen településtípuson lakik, sőt, attól sem, hogy ő roma-e. Függ viszont attól, hogy mennyire iskolázott: azt láthatjuk, hogy az iskolázottabbak inkább segítenének, mint azok, akik

kevésbé iskolázottak.⁷ Ha a válaszadók azon jellemzőit nézzük, amelyeket az integrációs modellhez is felhasználtunk, akkor a következőket láthatjuk: az emberek segítési hajlandósága csak a normakövetési hajlandóságuktól függ, méghozzá úgy, hogy minél inkább normakövető valaki, annál inkább hajlandó segíteni. Az emberekbe és az intézményekbe vetett bizalom hatása – bár csak 0,1-es szinten szignifikáns – azt mutatja, hogy minél inkább bízunk a valaki az emberekben és az intézményekben, annál magasabb a segítési hajlandósága. Az tehát, hogy valaki milyen valószínűséggel segít, nem függ a politikai részvételétől, a civil szervezetekhez való kötődésétől, az általa megélt subjektív kirekesztettségétől és a munkaintenzitásától sem. Úgy tűnik tehát, hogy a segítési hajlandóság mint általános norma nem különbözik azon jellemzők mentén, amelyek az egyén társadalmi pozícióját és integráltságának fokát befolyásolják. Ennek egy lehetséges magyarázata az lehet, hogy azok, akik normakövetőbbek, azért mutatnak a válaszaikkal magasabb segítési hajlandóságot, mert tudják, hogy a normák alapján ez az elvárás – ez azonban nem jelenti azt, hogy egy éles helyzetben tényleg inkább segítenének.

Mivel az előző, összes szituációt tartalmazó modellnél láthattuk, hogy a vinyetta jellemzőinek hatása nem változott szignifikánsan a válaszadó tulajdonságainak bevonása után, így a szituációnkénti modelleknél már csak a teljes modellt közöljük, amelyben egyszerre szerepelnek a vinyetta és a válaszadók tulajdonságai (4. táblázat).

A legnagyobb segítési potenciállal rendelkező szituációnál, az útbaigazításnál több dimenzió mentén láthatunk különbségeket. A segítendő személy szempontjából az látható, hogy egy romának kevésbé segítenének, mint egy nem romának az útbaigazítási helyzetben. Egy budapestihez képest kevésbé igazítanának útba valakit, aki faluban vagy nagyvárosban lakik. A segítő szempontjából azt mondhatjuk, hogy a községben élők a fővárosiakhoz képest inkább segítenének útbaigazítani valakit, továbbá itt is látható a már korábban is látott összefüggés, mely szerint azok, akik normakövetőbbek, inkább lennének hajlandók segíteni egy ilyen helyzetben, mint azok, akik kevésbé normakövetők.

Annál a szituációnál, amelynél a leejtett pénztárcáról kérdeztünk, azt láthatjuk, hogy szinte semmilyen, általunk vizsgált változó hatása nem szignifikáns. Egy ilyen szituációban tehát kvázi általánosan majdnem mindenki segítene, függetlenül attól, hogy ő milyen tulajdonságokkal rendelkezik és attól is, hogy a segítségre szorulónak milyen jellemzői vannak. Az egyetlen szignifikáns hatása a normakövetésnek van az összetett modellnél már megfigyelt iránnyal. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy minél inkább normakövető valaki, annál inkább hajlandó lenne segíteni, azaz a kevésbé normakövetők kevésbé segítenének.

⁷ Mivel azonban attitűdről, és nem tényleges viselkedésről beszélünk, lehetséges, hogy ez a különbség valójában annak tudható be, hogy az iskolázottabb válaszadók jobban tudják, hogy mit „illik” válaszolni a kérdésre.

Az, hogy egy talált igazolványt leadnának-e a rendőrségen, az általunk vizsgált változók mentén független attól, hogy kinek az igazolványáról van szó. Nem független viszont a megtaláló tulajdonságaitól, ezen belül is attól, hogy milyen településtípuson lakik. Látható, hogy minél kisebb településen él valaki, annál inkább segítene egy ilyen helyzetben, tehát annál valószínűbb, hogy leadná a talált okmányt a rendőrségen. Itt is igaz az, hogy azok, akik normakövetőbbnek bizonyultak a kérdőív alapján, inkább adnák le az iratot, mint azok, akik kevésbé normakövetők.

A mentő hosszabb ideig tartó megvárása már több szempont mentén is különböző segítségi hajlandóságot mutat. A segítő személy nézőpontjából abban, hogy az eredmények szerint egy magasabb presztízsű foglalkozású sérülttel inkább várnák meg a sokára érkező mentőt, mint egy alacsonyabb presztízsű foglalkozást űzővel. A segítő részéről az egyik különbség, amit láthatunk, hogy a romák a nem romákhoz képest inkább várnák meg a későn érkező mentőt. A különböző településtípuson élők szempontjából leginkább a községben élők várnának a mentőre valakivel, náluk valamivel kevésbé a megyeszékhelyeken lakók, még náluk is kevésbé a vidéki városokban élők és legkevésbé a budapestiek azok, akik megvárnák az egy óra múlva kikerkező mentőt egy beteggel. Jelen helyzetben is igaz az, hogy azok, akik normakövetőbbek, inkább segítenének egy ilyen helyzetben, mint azok, akik számára kevésbé fontosak a normák.

A balesetnél való tanúskodásnál sem számít a segítő egyik, általunk vizsgált jellemzője sem. Számít viszont a segítő (a válaszadó) iskolázottsága és az, hogy milyen típusú településen él. Eszerint azt mondhatjuk, hogy azok, akik képzetesebbek, inkább segítenének egy ilyen helyzetben és mennének el kétszer is tanúskodni a bíróságra. Továbbá akik kisebb településen laknak, inkább segítenének a tanúskodásukkal, azonban a Budapesten és a megyeszékhelyeken lakók között nincs különbség ebben a tekintetben.

A bankjegy felváltásának tekintetében nagyobb különbségek láthatók a segítségi hajlandóságban. A segítő jellemzői itt sem befolyásolják azt, hogy valaki felváltaná-e a bankjegyet, azonban a segítő tulajdonságai igen. A romák a nem romákhoz képest inkább segítenének egy ilyen helyzetben és azok, akik iskolázottabbak, szintén inkább váltanák fel a bankjegyet azokhoz képest, akik kevésbé iskolázottak. Legkevésbé a fővárosiak tennének szívességet egy ilyen helyzetben, náluk valamivel inkább segítenének a vidéki városban élők, hozzájuk képest még inkább a megyeszékhelyen lakók és leginkább azok lennének hajlandók segíteni, akik községekben élnek. Érdekes, hogy az intézményekbe vetett bizalom is befolyásolja a bankjegy felváltásával kapcsolatos segítségi hajlandóságot, méghozzá olyan módon, hogy azok, akik jobban bíznak az intézményekben, inkább hajlandóak lennének segíteni.

A telefon kölcsönadása egy hívás elintézésre volt az a segítségi helyzet, amelyben a többihez képest a legkevésbé segítenének a válaszadók. Ennek oka a segítségnyújtás

tás magas rizikója lehet. Ennek megfelelően itt több olyan változót is detektálhatunk, amelyek mentén a segítségi hajlandóság eltérő. A segítő szempontjából az etnikum mutatott szignifikáns különbséget. Eszerint romáknak kevésbé adnák oda a telefonjukat a válaszadók, mint nem romáknak. A segítő tulajdonságai közül ebben az esetben láthatjuk a legtöbb szignifikáns különbséget. Az eredmények azt mutatják, hogy az iskolázottabbak inkább segítenének. A lakóhely településtípusának szempontjából elmondható, hogy a községben élők azok, akik leginkább segítenének, náluk valamivel kevésbé a megyeszékhelyen élők, még náluk is kisebb valószínűséggel adnák oda a telefonjukat a vidéki városi lakosok, és legkevésbé a fővárosiak lennének hajlandók erre. Mind az emberekbe, mind az intézményekbe vetett bizalom befolyásolja azt, hogy valaki mennyire segítene. Azok, akik jobban bíznak az emberekben és azok, akik jobban bíznak az intézményekben, inkább adnák kölcsön a telefonjukat egy hívásra, mint azok, akik bármelyikben is kevésbé bíznak.

Az, hogy valakit előre engednék-e egy orvosi rendelőben, nem függ attól, hogy annak, aki ezt kéri, milyen tulajdonságai vannak. Két olyan szempont viszont, ami a segítő jellemzi, befolyásolja az ilyen jellegű segítségi hajlandóságot. Elmondható, hogy az iskolázottabbak inkább engednék valakit előre ilyen helyzetben, továbbá hogy akik bíznak az emberekben, azok inkább tennék meg ezt a szívességet azokhoz képest, akik nem bíznak bennük.

A modelleknél azt láthatjuk, hogy azon esetekben, amelyeknél elég nagy a konszenzus a segítségi hajlandóságról, azaz magas a segítségnyújtási hajlandóság, az általunk kiválasztott magyarzóváltozók mentén sincsenek nagyobb különbségek: függetlenül attól, hogy kinek van szüksége segítségre és hogy ki az, aki segítene, nagyon nagy arányú a segítségi hajlandóság. (Az egyetlen kivétel ez alól az, hogy a segítő roma-e. Az útbagazítás esetén – amelynél a legmagasabb volt a segítségi hajlandóság – például kevésbé segítenének a romáknak, mint a nem romáknak.) Azon esetekben láthatunk szignifikáns különbségeket a kiválasztott tulajdonságok mentén, amelyekben kisebb az egyetértés – vagy azért, mert nagyobb befektetett energiát igényelnének, vagy azért, mert nagyobb kockázatot hordoznak.

4. táblázat. A segítői bajlaidóság magyarázatának szituációnkénti többszintű modellje

	(1)			(2)			(3)			(4)		
	Pénztárca leejtése			Úrbaragazítás			Igazolvány leadása			Mentő megvárása		
	B	SE	p	B	SE	p	B	SE	p	B	SE	p
<i>A szituáció jellemzői</i>												
N6 (vs. férfi)	0,137	(0,109)	0,212	0,092	(0,098)	0,347	-0,006	(0,078)	0,935	0,098	(0,188)	0,604
Életkor	0,001	(0,005)	0,786	-0,001	(0,003)	0,768	-0,003	(0,003)	0,246	-0,002	(0,007)	0,778
Foglalkozás presztízse	-0,012	(0,007)	0,101	-0,002	(0,006)	0,719	-0,007	(0,005)	0,180	0,020	(0,01)	0,048
Roma (vs. nem roma)	-0,357	(0,181)	0,050	-0,554	(0,14)	0,000	0,014	(0,098)	0,885	-0,237	(0,171)	0,166
<i>Településtípus (referenciakategória: Budapest)</i>												
Falu	-0,225	(0,17)	0,186	-0,275	(0,135)	0,042	0,040	(0,111)	0,718	0,021	(0,262)	0,938
Kisváros	-0,074	(0,216)	0,732	-0,055	(0,178)	0,758	0,078	(0,117)	0,507	0,176	(0,245)	0,474
Nagyváros	-0,186	(0,171)	0,278	-0,298	(0,124)	0,017	-0,043	(0,109)	0,693	0,138	(0,228)	0,547
<i>A választadó jellemzői</i>												
N6 (vs. férfi)	-0,197	(0,229)	0,391	-0,173	(0,213)	0,418	-0,112	(0,248)	0,654	-0,220	(0,251)	0,383
Életkor	-0,006	(0,007)	0,420	-0,003	(0,007)	0,675	0,001	(0,008)	0,909	-0,006	(0,008)	0,433
Iskolázottság	0,110	(0,058)	0,058	0,071	(0,055)	0,193	0,099	(0,063)	0,116	0,092	(0,066)	0,167
Roma (vs. nem roma)	0,098	(0,51)	0,849	0,582	(0,502)	0,247	-0,526	(0,564)	0,352	1,216	(0,576)	0,036
<i>Településtípus (referenciakategória: Budapest)</i>												
Község	0,582	(0,339)	0,087	0,774	(0,324)	0,017	1,243	(0,372)	0,001	1,850	(0,379)	0,000
Város	0,350	(0,31)	0,260	0,202	(0,287)	0,482	0,828	(0,34)	0,016	1,337	(0,342)	0,000
Megyeszékhely	0,335	(0,315)	0,289	0,140	(0,297)	0,637	0,791	(0,339)	0,020	1,826	(0,351)	0,000
Emberkebe vetett bizalom	-0,082	(0,05)	0,101	-0,053	(0,049)	0,278	0,099	(0,056)	0,077	0,009	(0,057)	0,879
Intézményekbe vetett bizalom	-0,060	(0,056)	0,281	-0,098	(0,051)	0,058	0,005	(0,06)	0,929	0,082	(0,061)	0,176
Normakövetés	0,480	(0,082)	0,000	0,325	(0,072)	0,000	0,320	(0,087)	0,000	0,299	(0,092)	0,001
<i>Politikai részvétel (referenciakategória: passzív)</i>												
Aktív	0,038	(0,309)	0,902	-0,012	(0,293)	0,966	0,375	(0,333)	0,261	0,396	(0,339)	0,244
Csak választani megy el	0,421	(0,255)	0,099	0,201	(0,237)	0,398	0,278	(0,276)	0,315	0,273	(0,285)	0,339
Hányféle civil szervezet munkájában vett részt	0,373	(0,277)	0,179	0,356	(0,263)	0,177	0,424	(0,302)	0,162	0,361	(0,309)	0,244
Szubjektív társadalmi kirekesztettség	-0,145	(0,14)	0,300	-0,031	(0,141)	0,827	0,019	(0,153)	0,900	-0,291	(0,158)	0,066
Munkaintenzitás	-0,032	(0,274)	0,908	0,128	(0,255)	0,616	0,225	(0,295)	0,446	-0,238	(0,298)	0,425
<i>Referenciakategória: Konstans</i>												
Konstans	5,114			6,398			3,822			3,991		
Var (vinyetra csoportok)	0,047			0,156			0,153			0,067		
Var (választadók tulajdonságai)	2,998			2,428			3,738			3,043		
Var (szituáció tulajdonságai)	0,816			1,069			0,617			1,595		
AIC	2446,3			3112,5			2858,4			2386,6		
N	625			794			790			538		

	(5)			(6)			(7)			(8)		
	Tantiskodás balesetnél			Pénz felváltása			Telefonhívás			Orvosi rendelő		
	B	SE	p	B	SE	p	B	SE	p	B	SE	p
<i>A szituáció jellemzői</i>												
Nő (vs. férfi)	-0,129	(0,111)	0,247	0,024	(0,239)	0,920	0,084	(0,131)	0,521	0,287	(0,222)	0,197
Életkor	0,006	(0,005)	0,252	-0,010	(0,009)	0,263	0,003	(0,005)	0,620	0,008	(0,008)	0,263
Foglalkozás presztízse	0,003	(0,006)	0,635	-0,023	(0,012)	0,051	0,019	(0,012)	0,104	-0,021	(0,019)	0,260
Roma (vs. nem roma)	-0,152	(0,144)	0,291	-0,257	(0,233)	0,271	-0,676	(0,183)	0,000	-0,243	(0,228)	0,287
<i>Településtípus (referenciakategória: Budapest)</i>												
Falu	0,045	(0,175)	0,799	-0,676	(0,413)	0,103	-0,074	(0,192)	0,699	-0,006	(0,414)	0,988
Kisváros	-0,040	(0,177)	0,821	-0,040	(0,363)	0,912	-0,020	(0,187)	0,914	0,249	(0,414)	0,548
Nagyváros	-0,040	(0,154)	0,796	-0,367	(0,355)	0,301	0,169	(0,233)	0,467	-0,183	(0,323)	0,571
<i>A választadó jellemzői</i>												
Nő (vs. férfi)	-0,295	(0,395)	0,455	-0,089	(0,394)	0,822	-0,047	(0,371)	0,898	-0,250	(0,355)	0,482
Életkor	0,002	(0,013)	0,905	0,008	(0,012)	0,514	0,007	(0,012)	0,527	0,021	(0,011)	0,066
Iskolázottság	0,264	(0,1)	0,009	0,220	(0,097)	0,025	0,210	(0,097)	0,031	0,188	(0,09)	0,038
Roma (vs. nem roma)	-1,365	(0,918)	0,138	2,695	(0,939)	0,004	1,396	(0,818)	0,089	0,398	(0,743)	0,593
<i>Településtípus (referenciakategória: Budapest)</i>												
Község	1,926	(0,609)	0,002	2,159	(0,6)	0,000	2,752	(0,555)	0,000	0,771	(0,523)	0,142
Város	1,541	(0,541)	0,005	1,191	(0,533)	0,026	1,484	(0,513)	0,004	0,063	(0,484)	0,896
Megyeszékhely	0,901	(0,545)	0,099	1,957	(0,546)	0,000	1,806	(0,519)	0,001	0,359	(0,494)	0,467
Emberekbe vetett bizalom	0,089	(0,094)	0,344	0,054	(0,09)	0,549	0,261	(0,081)	0,001	0,222	(0,078)	0,005
Intézményekbe vetett bizalom	0,185	(0,098)	0,061	0,313	(0,096)	0,001	0,196	(0,088)	0,027	0,027	(0,085)	0,753
Normakövetés	0,092	(0,139)	0,506	0,026	(0,135)	0,850	-0,068	(0,128)	0,600	-0,010	(0,132)	0,938
<i>Politikai részvétel (referenciakategória: passzív)</i>												
Aktív	1,044	(0,53)	0,050	-0,611	(0,547)	0,265	-0,017	(0,508)	0,973	0,015	(0,51)	0,977
Csak választani megy el	0,579	(0,431)	0,180	0,256	(0,425)	0,547	0,564	(0,41)	0,170	0,641	(0,396)	0,107
Hányféle civil szervezet munkájában vett részt	0,392	(0,465)	0,401	-0,146	(0,497)	0,768	-0,211	(0,471)	0,653	0,656	(0,443)	0,140
Szubjektív társadalmi kirekesztettség	-0,164	(0,251)	0,515	0,013	(0,267)	0,960	-0,305	(0,228)	0,182	-0,281	(0,219)	0,202
Munkaintézés	-0,185	(0,48)	0,700	-0,644	(0,46)	0,163	0,002	(0,441)	0,996	0,319	(0,428)	0,457
<i>Konstans</i>												
Konstans	2,055			3,265			2,156			3,753		
Var (vinyetta csoportok)	0,322			0,244			0,176			0,470		
Var (választók tulajdonságai)	7,991			7,225			8,206			5,282		
Var (szituáció tulajdonságai)	1,123			2,827			2,189			2,329		
AIC	2842,3			2968,3			3532,8			2340,1		
N	647			590			714			484		

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban egy kérdőíves kísérlet segítségével, hipotetikus mindennapi szituációkban vizsgáltuk az idegenekkel szembeni segítségi hajlandóságot. Célunk annak feltárása volt, hogy mely tényezők befolyásolják, hogy az emberek segítenének-e másoknak az adott helyzetben. A válaszadóink által bevallott segítségi hajlandóság általánosságban magas volt, az összesített átlag a 11 fokú skálánkon meghaladta a 7,5-öt, tehát elmondhatjuk, hogy létezik Magyarországon egy erős segítségnyújtási norma. Láthattuk, hogy leginkább a mindennapi helyzetben, a szituáció sajátosságain múlott, hogy válaszadóink mennyire segítettek volna. Az egyes helyzetekben a segítségi hajlandóságot leginkább az határozta meg, hogy mekkora erőfeszítést és időt követelt volna a segítségnyújtás, emellett az is számított, hogy a segítség elmaradása mekkora kárt vagy problémát okozott volna a bajban lévőknek. Válaszóink tehát többé-kevésbé a segítségnyújtás költség-haszon modellje (Dovidio 1984, Piliavin et al. 1981) szerint viselkedtek.

Várakozásainkkal némileg ellentétben az elképzelt szituációk elképzelt segítségkérőinek jellemzői csekély hatással voltak a segítségnyújtási hajlandóságra. Néhány helyzetben (útbaigazítás, mobiltelefon kölcsönkérése) megjelent a roma segítségkérőkkel szembeni bizalmatlanság és előítélet, a segítségkérő számára súlyosabb helyzetekben viszont (mentő megvárása, tanúskodás) válaszadóink elméletben nem diszkrimináltak volna a romákat.

A megkérdozettek saját tulajdonságai már inkább hatottak a segítségnyújtási hajlandóságukra. Láthattuk, hogy a községekben élők, az iskolázottabbak, a normakövetőbbek, a romák és azok, akik jobban bíznak az emberekben, inkább segítenének. Ezek közül a dimenziók közül a lakóhely volt az, amely szinte minden helyzetben szignifikáns eltérést mutatott: az elidegenedett, közömbös nagyváros sztereotípiája tehát valóban megállja a helyét.

A kérdőíves kísérlet módszertana segítségével tehát egy reprezentatív, nagy elemszámú mintán az idegenek közötti segítségnyújtást befolyásoló számos társadalmi tényező hatását sikerült egymástól elkülönítve megvizsgálnunk. Mindazonáltal tisztában vagyunk azzal, hogy attitűdöket mértünk, nem pedig valós viselkedést – ez utóbbi, feltételezésünk szerint mind a segítségnyújtás mértéke, mind pedig szelektivitása szempontjából jóval kevésbé pozitív képet mutatna.

Mi következik mindebből a társadalmi integráció tekintetében? Pozitív eredménynek tekinthetjük, hogy a segítségnyújtási norma erősnek bizonyult, hiszen ez a társadalmi integráció erősségére utal. Azt is fontos látni, hogy a segítségnyújtási hajlandóság az esetek többségében nem volt szelektív: nem azt láthattuk, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozók más csoportok tagjait kizárták volna a norma hatálya alól,

magukra hagyva őket a bajban (ami egy mélyen megosztott, fragmentált társadalom képét mutatná). Az egyetlen kivétel ez alól - amely kevésbé öröndetes, habár valószínűleg az olvasók számára sem meglepő eredmény - hogy van azonban egy olyan társadalmi csoport, a roma kisebbség, melynek tagjai jóval kevésbé magától értetődően kapnának segítséget. Ez az eredményünk konzisztens azzal, hogy ők az integráció számos más dimenziója szerint is hátrányosabb helyzetben vannak, ahogy ezt jelen könyv más fejezetei is bemutatják. Velük szemben egyértelműen bizalmatlanok a többségi társadalom tagjai. Integrációjukkal kapcsolatban fontos és reménykeltő eredmény viszont, hogy legalább az olyan esetekben, amikor egyértelműen súlyos bajban van valaki, a legtöbb ember válogatás nélkül mindenkin, így a romákon is segítene. Kísérletünk továbbá az integráció területi dimenziójáról szóló eredményeket is árnyalja: a kutatás más részeiből kiderült, hogy város és vidék az integráció intézményes aspektusaiban kevésbé, míg a személyességben, a közösség fontosságában és a társadalmi normák követésében jóval inkább különbözik.

FÜGGELÉK

Képlet 1: A vinyetta-szintű modell

$$H_{ijk} = b_{0jk} + b_{1jk} V_{ijk} + e_{ijk}$$

Képlet 2: A válaszadó-szintű modell

$$b_{0\check{k}} = g_{0k} + g_{0k} X_{0jk} + u_{0jk},$$

$$b_{1\check{k}} = g_{0k}.$$

Képlet 3: A vinyetta-csomag szintjének modellje

$$g_{00k} = d_{000} + v_{0k},$$

$$g_{0k} = d_{010},$$

$$g_{0k} = d_{100}.$$

Képlet 4: A teljes (a fenti három kombinált) modell

$$H_{ijk} = d_{000} + d_{100} V_{ijk} + d_{010} X_{0jk} + v_{0k} + u_{0jk} + e_{ijk},$$

ahol H_{ijk} az értékelés (0-10 skálán) i vinyettánál, j válaszadó és k vinyetta-csoport esetén;

g_{000} az összes válaszadóra vonatkozó főátlag;

V_{ijk} a vinyettán szereplő paraméterek (úgy mint a szituáció és a segítendő tulajdonságai) vektora i vinyettánál, j válaszadó és k vinyetta-csoport esetén;

v_{0k} a reziduálisok hibatagja a vinyetta-csoportok szintjén;

$u_{0\check{k}}$ a reziduálisok hibatagja a válaszadók szintjén; és

e_{ijk} a reziduálisok hibatagja a vinyetták szintjén.

HIVATKOZÁSOK

- Albert F. – Dávid B. – Gerő M. – Hajdu G. (2017) Kapcsolathálózati tipológia és társadalmi integráció. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere Meridionale (jelen kötet).
- Crosby, F. – Bromley, S. – Saxe, L. (1980) Recent unobtrusive studies of Black and White discrimination and prejudice: A literature review. *Psychological Bulletin*, 87(3), 546–563. DOI: 10.1037/0033-2909.87.3.546.
- Dovidio, J. F. (1984) Helping Behavior and Altruism: An Empirical and Conceptual Overview. In Berkowitz, L. (szerk.) *Advances in Experimental Social Psychology*. Academic Press, 361–427.
- Dovidio, J. F. – Gaertner, S. L. (2004) Aversive Racism. In Zanna, M.P. (szerk.) *Advances in Experimental Social Psychology*. Academic Press, San Diego, CA, 1–52.
- Dovidio, J. F. – Piliavin, J. A. – Gaertner, S. L. – Schroeder, D. A. – Clark III, R. D. (1991) The arousal: Cost-reward model and the process of intervention: A review of the evidence. In *Prosocial Behavior (The Review of Personality and Social Psychology)*, Vol. 12. Sage Publications, Inc, Thousand Oaks, CA, US, 86–118.
- Enyedi Zs.– Fábíán Z. – Sik E. (2004) Nőtték-e az előítéletek Magyarországon? In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Ríport 2004*. TÁRKI, Budapest, 375–399.
- Eagly, A. H. – Crowley, M. (1986) Gender and Helping Behavior: A Meta-Analytic Review of the Social Psychological Literature. *Psychological Bulletin*, 100(3), 283–308. DOI: 10.1037/0033-2909.100.3.283.
- Gaertner, S. L. – Bickman, L. (1971) Effects of race on the elicitation of helping behavior: The wrong number technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 20(2), 218–222. DOI: 10.1037/h0031681.
- Gaertner, S. L. – Dovidio, J. F. (1986) The aversive form of racism. In Dovidio, J. F. – Gaertner, S. L. (szerk.) *Prejudice, discrimination, and racism*. Academic Press, San Diego, CA, US, 61–89.
- Gneezy, U. – List, J. – Price, M. K. (2012) *Toward an Understanding of Why People Discriminate: Evidence from a Series of Natural Field Experiments (Working Paper No. 17855)*. National Bureau of Economic Research.
- Heider, F. (1958) *The Psychology of Interpersonal Relations*. Wiley, Heider.
- Highhouse, S. – Gillespie, J. Z. (2008) Do Samples Really Matter That Much? In Lance, C. E. – Vandenberg, R. J. (szerk.) *Statistical and methodological myths and urban legends: doctrine, verity and fable in the organizational and social sciences*. Routledge, New York, 247–266.
- Hox, J. J. – Kreft, I. G. G. – Hermkens, P. L. J. (1991) The Analysis of Factorial Surveys. *Sociological Methods & Research*, 19(4), 493–510. DOI: 10.1177/0049124191019004003.
- Jasso, G. (2006) Factorial Survey Methods for Studying Beliefs and Judgments. *Sociological Methods and Research*, 34(3), 334–423. DOI: 10.1177/0049124105283121.

- Loury, G. (2007) *A faji egyenlőtlenség anatómiája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Pálosi É. – Sik E. – Simonovits B. (2007) Diszkrimináció a plázában. *Szociológiai Szemle*, 17, 135–148.
- Pearce, P. L. – Amato, P. R. (1980) A Taxonomy of Helping: A Multidimensional Scaling Analysis. *Social Psychology Quarterly*, 43(4), 363–371. DOI: 10.2307/3033956.
- Penner, L. A. – Dovidio, J. F. – Piliavin, J. A. – Schroeder, D. A. (2005) Prosocial behavior: multilevel perspectives. *Annual Review of Psychology*, 56, 365–392. DOI: 10.1146/annurev.psych.56.091103.070141.
- Peterson, R. A. (2001) On the Use of College Students in Social Science Research: Insights from a Second-Order Meta-analysis. *Journal of Consumer Research*, 28(3), 450–461. DOI: 10.1086/323732.
- Piliavin, J. A. – Dovidio, J. F. – Gaertner, S. L. – Clark, III., R. D. (1981) *Emergency Intervention*. Academic Press, New York.
- Saucier, D. A. – Miller, C. T. – Doucet, N. (2005) Differences in Helping Whites and Blacks: A Meta-Analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 9(1), 2–16. DOI: 10.1207/s15327957pspr0901_1.
- Schram, A. (2005) Artificiality: The tension between internal and external validity in economic experiments. *Journal of Economic Methodology*, 12(2), 225–237. DOI: 10.1080/13501780500086081.
- Sik E. – Simonovits B. (2008) Egyenlő bánásmód és diszkrimináció. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2008*. TÁRKI, Budapest, 363–386.
- Sober, E. – Wilson, D. S. (1999) *Unto Others: The Evolution and Psychology of Unselfish Behavior*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Wallander, L. (2009) 25 years of factorial surveys in sociology: A review. *Social Science Research*, 38(3), 505–520. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2009.03.004.